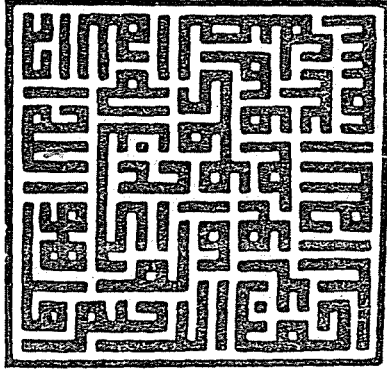

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

9. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi—ERZURUM, 1990

**TİRELİ İBİNİ MELEK,
HAYATI, ESERLERİ VE MENAR ŞERHİ**

**Doç. Dr. Mustafa BAKTİR
Atatürk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi**

GİRİŞ

İslâm Hukuku ile ilgili malzeme oldukça kabarık olmasına rağmen, günümüzde sistematik hukuk tarihi ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır. Yapılanlar da birbirinin tekrarı mahiyetindedir. İslâm Hukuku Tarihi ile ilgili eserlere baktığımızda, Rasulullah (sav) zamanından başlamak üzere, konu birkaç devreye ayrılarak incelenmekte, Abbasilerin yıkılışından zamanımıza kadar olan devre ise, fıkıhın duraklama ve gerileme devri olarak kabul edilmektedir.

Selçuklu ve Osmanlılar'a gelince; Bu dönemi, genel olarak bir şerh ve haşiye devri olarak kabul edip geçmek sanki bir adet haline gelmiştir. Bu tavsifin altında zımnen bu dönemi, islâmî ilimlerin gelişmesi açısından bir küçümseme de vardır. Anadolu'nun her yönüyle en mamur devrelerinden birini yaşadığı Selçuklular döneminin ilim hayatı ile ilgili çok az şey biliyoruz. Anadolu Selçuklularından geriye kalanlara baktığımızda, gözümüze ilk olarak bütün ihtişamı ile medreseler çarpar. Ecdat yadigarı bu eserler, birçok tahribata rağmen günümüze kadar sapsağlam gelebilmişlerdir. Bugün ise, bu medreseleri yerli ve yabancı turistlere gezdirmekten öte, yaptığımız pek bir şey de yoktur. Bu medreselerdeki ilmî faaliyet, okutulan dersler, yetişen alimler, eğitim ve öğretim sistemi ve bu devrede yazılan eserler ile ilgili ilmî malumata sahip değiliz.

Aydınoğulları zamanında, Anadolu'nun en uzak bir köşesinde yetişip orada vefat eden İbn Melek ile ilgili bu mütevazı çalışmayı yapmağa bizi iten sebep de bu olmuştur. Yıllar önce görevli olarak

gittiğimiz İzmir'in Tire İlçesinin de camii, medrese, han, hamam gibi ecdat yadigarı eserlerle dolu olduğunu gördük. Şehrin çeşitli yerlerinde medfun âlimler hakkında birçok menkabeler dinledik. İbn Melek te bunlardan birisi idi. Herkes onun çok büyük bir âlim olduğunu söylüyordu. Onun hakkında kitâbî malumat bulabilmek için uğraştım. Birbirinin tekrarı birkaç satırdan başka bir şey bulamadık. Bu hadiseden sonra, bu fakihimizi tanıtmaya karar verdik.

İslâm Ansiklopedisi, İbn Melek'in ismine bile yer vermezken, Türk Ansiklopedisi küçük bir paragrafta onu "*Mutasavvıf ve dilci*" olarak tanıtıyor,¹ asıl meşhur olduğu fıkıh ve hadis yönüne temas bile etmiyordu. İslâm Ansiklopedisinin İngilizce olarak basılan yeni neşrinde, "*Ferîştehoğlu*" maddesinde müellifimize yer veriliyordu². Tabakat kitaplarındaki kısa malumattan başka, birkaç küçük makalede de ona yer verildiğini gördük.³

İbn Melek ile ilgili en ciddi çalışma, onun lûgat ve dil yönünü inceleyen Cemal Muhtar'ın 1981 de Ankara İlahiyat Fakülte'sinde yaptığı doktora tezidir⁴.

Biz bu çalışmamızda, onun hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi verdikten sonra, özellikle fikhî yönünü ortaya koymağa çalıştık. Osmanlı medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan *Menâr Şerhini* baştan sona birkaç defa tarayıp kaynaklarını ve hususiyetlerini tesbit ettik. İbn Melek çeşitli sahalarda eser vermekle birlikte, daha çok bir fakih olarak tanınır. Nitekim onun doğrudan fıkıhla ilgili olmayan eserlerinin bile ahkâm ağırlıklı olduğunu görürüz. Meselâ bir *Meşârik Şerhi* böyledir. Şerh ve izahlar genellikle ahkâm açısındanadır.

Önce İbn Melek'in yaşadığı asır ile ilgili bilgi verdikten sonra, hayatını eserlerini ve fikhî yönünü tanıtmaya çalışacağız.

¹Türk Ansiklopedisi, I, 63.

² Akün, Ömer Faruk, "Ferişte-oglu" maddesi, The Encyclopedia of Islam, yeni baskı, Leiden, 1965, II, 923,924.

³ Bkz. Faik Şişik, Abdüllatif İbni Melek, Küçük Menderes Mecmuası, İzmir, 1942, sayı: 10,11,12, Faik Tokluoğlu, Tire, Tire şehir matbaası, 1964.

⁴ Cemal Muhtar, Ferištehoğullarının Arapça-Türkçe Lûgatları Üzerinde Araştırma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 1981, Fakülte Kütüphanesi, No: 21323.

I-YAŞADIĞI ASIR

A- XIV. ASIRDA ANADOLU'DA SİYASİ DURUM

Eski İyonya (Ege) bölgesinde bir beylik kurmuş olan Aydınolu Mehmed Bey, ilk zamanlarda Germiyan ordusu subaşı idi. Germiyanolu Yakub Bey, Aydınolu Mehmed Bey'i Ege taraflarına göndermiş ve o da zapdettiği yerlerde bir beylik kurmuştu. Beyliğin önemli merkezleri, Selçuk, Güzelhisar, Kestel, Çeşme, Birgi, Aydın, İnegöl, Nazilli, Kuşadası, Bayındır, Alaşehir, Balat ve Urla idi. Sasa Bey'e karşı çıkan Aydınolu Mehmet Bey m. 1307 de buraları elinden alması ve muharebede Sasa Bey şehid olmuştu.

Daha sonraları Mübârizüddin lakabını alan Mehmed Bey, m. 1310 da Müslüman İzmir'ini, m. 1326 da da Sahil (Kafir) İzmir'ini alarak, Birgi'yi kendisine başkent yapmıştır. Mehmed Bey zapdettiği yerlerden Selçuk ve Sultanhisar'ını büyük oğlu Hızır Bey'e, İzmir'i ikinci oğlu Umur Bey'e, Bodemya'yı (Ödemiş) üçüncü oğlu İbrahim Bahadır Bey'e, Tire'yi ise dördüncü oğlu Süleyman Bey'e verip en küçük oğlu İsa Bey'i de yanında alıyordu.⁵

Mehmed Bey, ilmi ve ulemayı seven bir zat olup Birgi'de kendisinin yaptırdığı camisi ve medresesi vardı. Hicri beşinci asrın alimlerinden Sa'lebi'nin (v.427/1036) *Arâsü'l-Mecâlis* adlı peygamberler tarihi, tıp ilminden *Kitâbu Tuhfe-i Mübârizi* ve farsça *Tezkire-i Evliya*, Mehmed Bey adına tercüme edilmişti. Mehmed Bey, Birgi'deki türbesinde medfundur.⁶

Bir av esnasında m. 1334 de vefat eden Mehmed Bey'in yerine ikinci oğlu Umur Bey Aydın Beyliğine seçildi. Umur Bey Ege denizindeki donanmasıyla birlikte, karada ve denizde birçok fetihler yapmış, başarılar elde etmiştir. Umur Bey'in hücumlarından aciz kalan Hristiyanlar, Papa VI. Kleman'a başvurarak yardım istediler. Bunun üzerine Papa'nın donanmasıyla Venedik, Ceneviz, Rodos şövalyeleri ve Kıbrıs Krallığı birleşerek İzmir'e hücum ettiler. Umur Bey

⁵ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri, s.104, Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, I,66, Akın, Himmet, s.31.

⁶ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri, s.105, Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Tarihi, I,67.

karşı çıktı ise de, düşman Sahil (Kafir) İzmir'i aldı. Umur Bey yukarı İzmir'e çekildi. (m.1344)⁷

'Sahil İzmir'i tekrar geri alan Umur Bey, düşmanla yaptığı bu harplerin birinde alınandan vurularak şehid oldu ve Birgi'ye götürülerek babasının yanına defnedildi. (h.749/m.1348). Umur Bey'in yerine büyük kardeşi Hızır Bey Aydın Beyi oldu ise de, pek başarılı olamadı. Daha önceleri denizde büyük başarı gösteren müslümanların donanmaları hiçbirşey yapamaz oldu. Rumlar Hızır Bey'e ağır şartlar ihtiva eden bir anlaşmayı kabul ettirdiler. Bu anlaşmadan sonra sahil boyu liman ve iskelelerin hepsi Hristiyanların eline geçti⁸.

Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından kendisine Tire Beyliği verilen oğlu Süleyman Şah, Umur Bey zamanında da Tire Beyi olarak kalmıştır. Süleyman Şah, Tire'de İbn Melek Medresesi avlusundaki türbesinde medfundur⁹.

Hızır Bey'den sonra Mehmed Bey'in en küçük oğlu Fahrettin İsa Bey Aydın Beyi oldu. İsa Bey'in zamanı ile ilgili malumat yok denecek kadar azdır. Murad Hüdâvendigar, Memluk Sultanına ve diğer Anadolu Beylerine m.1365 de birer mektub yazarak Frenklere karşı cihada davet etmiştir. Kosova Muharebesinde İsa Bey'in gönderdiği kuvvetler, Saruhan Beyliği ile ordunun sol kanadında yer almıştır¹⁰.

Kosova Muharebesinde şehid düşen Murad Hüdâvendigar'ın yerine Yıldırım Bayezid geçti. Anadolu'da bazı kınımdanmalar olduğunu gören Yıldırım, m.1390 da Anadolu'ya yöneldi. Bursa'da hazırlığını yapan Yıldırım, rumların elinde bulunan Alaçehir'i aldı. Aydınoğlu İsa Bey onu karşılayarak ona bağlılığını bildirdi. Aydınoğullarının memleketi Osmanlılara katılarak hutbe ve sikke Yıldırım Bayezid namına olmak üzere, beyliğin başşehri Selçuk'tan Tire'ye nakledildi. Yıldırım, İsa Bey'in kızı Hafsa Hatunu kendisine nikahladı. Vakıfların ve tımarların idaresi İsa Bey'e bırakılarak Aydın Beyliği m.1390 da Osmanlılara katıldı. Tahminen otuz seneden fazla hükümdar olan İsa Bey'in vefatı tarihi kesin olarak bilinmiyor. Kabri

⁷ Uzunçarşılı, İ.H., Anadolu Beylikleri, s.108, Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Tarihi, I,68.

⁸ Anadolu Beylikleri, s.109, Osmanlı Tarihi, I,69.

⁹ Anadolu Beylikleri, s.110.

¹⁰ Anadolu Beylikleri, s.113 (Neşri Tarihi s.290 dan naklen

Birgi'de babasının yanındadır. Ankara Muharebesinin sonuna kadar Aydınoğulları Osmanlı idaresinde kalmıştır. Bu havalinin idaresi şehzade Süleyman ve şehzade Ertuğrul'a verilmişti¹¹.

Ankara Muharebesinden sonra, Timur tarafından memleketleri kendilerine verilen Anadolu Beyleri arasında, İsa Bey'in oğulları Musa ve Umur beyler de vardı. (m.1402). Bunlardan Musa Bey'in m.1403 de vefat etmesi üzerine Aydınoğullarının idaresi, II.Umur Bey'e kalmıştır. Aydınoğlu İbrahim Bahadır Bey'in oğlu Cüneyd Bey meydana çıkarak, Umur Bey'e karşı koymuştur. Aralarında uzun mücadeleler olmuş, II.Umur Bey'in vefatından sonra, aynı zamanda damadı olan Cüneyd Bey, Aydınoğullarının başına geçmiştir (m.1405). Osmanlı şehzadelerinin taht kavgaları boyunca Cüneyd Bey, beyliğini sürdürmüş, idareyi ele alan Çelebi Mehmed'le aralarında uzun mücadeleler olmuştur. Nihayet II.Murad zamanında sıkı bir takibden sonra, son Aydınoğlu Beyi Cüneyd Bey, oğulları ve torunları ile birlikte şehid edilmiştir. (h.829/m.1426)¹².

B- XIV ASIRDA ANADOLUDA İLMİ FAALİYET

Haçlı seferlerini bertaraf ederek Anadolu'da müslüman Türk hakimiyetini kuran Selçukluların ilmi faaliyetleri m.1243 deki Moğol istilasına kadar devam etti. Moğol istilasından sonra siyasi ve maddi sarsıntıya maruz kalan Anadolu'da ilmi faaliyet de gerilemeğe başladı.

Devlet kurmağa başladıkları zaman, vakitlerinin çoğunu siyasi mücadelelere ayıran Anadolu Beylikleri, bu kadar siyasi gürültüler arasında bile, ilmi faaliyetlerde bulduklarına takdirle şahid olmaktayız. Ondördüncü Asır boyunca ve Onbeşinci Asrın ilk yarısında, Konya, Kayseri, Niğde, Sivas, Kastamonu, Kütahya, Birgi, Tire, Selçuk, Bursa, İznik, Denizli, Kırşehir ve Amasya gibi başlıca Anadolu şehirleri birer ilim ve kültür merkezi olmuşlardır.

Beylikler Devrinde, devlet başkanları ilim adamlarını davet ederek onları ihsan ve iltifatlara boğmuşlar, ilmi mübahese ve münakaşalara kıymet vererek ilmin gelişmesine öncülük etmişlerdir. İlimin gelişmesi için bugün de hâlâ ayakta duran medrese, kütüphane

¹¹Uzunçarşılı, İ.H., Anadolu Beylikleri, s.113, Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Tarihi, I,263.

¹² Uzunçarşılı, İ.H., Anadolu Beylikleri, s.118,119, Osmanlı Tarihi, I,73, Akin, Himmet, s.83.

ve imaret gibi müesseselerin tesisine ağırlık vermişlerdir. Bu devrede Anadolu'da her hükümdarın himayesinde kıymetli ilim adamlarının bulunduğunu görmekteyiz. Hatta bunların içerisinde, hükümdara gücenip başka bir hükümdarın yanına giderek büyük iltifatlara mazhar olanları ve önceki hükümdarın ricası üzerine naz ve istiğnâ ile tekrar geri dönenleri bile vardır¹³. Bundan dolayı Ondördüncü Asırda Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde tıp, matematik, edebiyat, tarih, tasavvuf ve islâmî ilimlere dair eserler yazan âlim, ârif . edib ve şairlere çokca tesadüf etmekteyiz¹⁴.

Bu dönemde Anadolu baştanbaşa cami, medrese, kütüphane, zaviye, çeşme, köprü, han, hamam, kervansaray ve su yolları ile donatılmıştır. Anadolu Beyleri yaptıkları her müesseseye büyük vakıflar tahsis etmişler, vakfiyelerinde kurdukları müesseselerin işleyişini en ince noktalara kadar açıklamışlardır. Hocalara ve talebelere günlük yevmiye tahsis edilmiş, bütün ihtiyaçları da karşılanmıştır. Bu medreselerde her talebeye müstakil bir oda tahsis ediliyordu. Talebelerin okuyacakları kitaplar da medrese sahipleri tarafından temin ediliyor, ayrıca her medrese için husûsî kütüphaneler kuruluyordu¹⁵.

Bütün bu faaliyetler, Anadolu Selçukluların son zamanlarında gerilemeye başlayan ilim ve fikir hareketlerine bir canlılık vermiş, böylece birçok âlim yetişmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun ilmiye teşkilatını kuran da bu devrede yetişen ilim ve fikir adamlarıdır.

Beylikler devrinde müellifimizin yetiştirdiği Tire ve çevresinin de ayrı bir yeri vardı. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Mısır'da çıkan bir kıtlıkta gemilerle Tire'den zahire gönderildiği için, Mısırlıların hayır duâ ettiklerini ve o gündenberi şehrin çok mamur olduğunu kaydeder¹⁶.

Evliya Çelebi'den öğrendiğimize göre, şehir altmışsekiz mahalle olup 114 mihrab vardı. Bunlardan 36 sı mükellef salatınvâri camilerdi. Tire'nin cami, mescid, mahalle, çarşı ve diğer imaretleriyle

¹³ osmanlı hükümdarına gücenip Karamanoğlu Beyinin yanına giden Molla Fenâriye (v.834/1430), günde bin akçe, talebelerine de beşyüzer akçe tahsis edilmişti. Molla Fenâri Osmanlı Padişahının ricasıyla tekrar geri dönmüştür. (Anadolu Beylikleri, s.212).

¹⁴ Anadolu Beylikleri, s.211,212.

¹⁵ Anadolu Beylikleri, s.232-234.

¹⁶ Evliya Çelebi, Seyahatname, XIII, 116.

Manisa'dan daha büyük bir şehir olduğunu müşahede ediyoruz. Bazı beyliklere başkentlik yapmış, darphanesinde para basılmıştır¹⁷.

O zamanlar Tire'de otuz medrese vardı. Başlıcaları, Hacı Efendi, Muslihiddin Efendi, Derviş Çelebi, Karakadı, Molla Arab, Mehmed Ağa, Feriştahoğlu, yani İbn Melek medreseleridir. Bugün bile bu medreselerin çoğu ayakta. 60 çocuk mektebi, 270 çeşme ve Yeşil İmaret Camiinde bir aşevi olduğunu görmekteyiz¹⁸.

Aydınolu Mehmed Bey tarafından inşa edilen bu medrese, İbn Melek ilk hocalık yapanlardan olduğu için, onun ismi ile meşhur olmuştur. Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Şah medreseye vakıflar tahsis etmişti. Tire'ye bağlı Kılıseli Pınar köyü bu vakıflardandır. İbn Melek Medresesi Osmanlılar döneminde, paye itibariyle otuzlu medreseler arasında sayılmıştır¹⁹.

İbn Batuta, Seyahatnamesinde Tire'den şu cümlelerle bahsediyor: *"Ondan sonra yine Aydınolu'na bağlı şehirlerden biri olan Tire'ye gitmek üzere yola çıktık. Burası bağlık bahçelik, pınarlarla dolu güzel bir şehirdir. Orada bütün ömrü boyunca oruç tutan, dindarlıkta eş benzerti olmayan Ahi Mehmed'in zaviyesine indik"*²⁰.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Aydınogulları ve Osmanlıların ilk zamanlarında Tire, bir ilim ve kültür merkezi idi. Tire'den birçok ilim adamının yetiştiğini görmekteyiz. Şüphesiz İbn Melek'in de zamanında yaşayan ulemâ ile çeşitli münasebetleri olmuştur. Fakat bu hususta kaynaklarımızda bilgi verilmiyor.

C- İLME VE ALİMLERE VERİLEN DEĞER

Bu devirde ilme ve alimlere verilen değeri göstermesi bakımından meşhur seyyah İbn Batuta'dan bazı nakillerde bulunmak istiyoruz. İbn Batuta'nın *"Kadı İzzeddin Feriştah"* diye bahsettiği zat muhtemelen İbn Melek'in babasıdır. İbn Batuta intibalarını şöyle

¹⁷ Evliya Çelebi, XIII, 118.

¹⁸ Evliya Çelebi, XIII, 119, ~~Darkot~~ Darkot, Tire maddesi, İslâm Ansiklopedisi, XII/1, 380,381.

¹⁹ Akın, Himmet, Aydınogulları Tarihi, s.157, Baltacı, Cahit, Osmanlı Medreseleri, s.100.

²⁰ İbn Batuta, Seyahatnamesi'nden Seçmeler, s.36.

anlatıyor :

"(Müderris) Muhyiddin iyi tımar edilmiş bir katıra binmiş, öğrencileri önde, hizmetkârları, köleleri de iki yanında yer almış oldukları halde medreseye geldi. Üzerinde altın kakmalarla süslü geniş ve ağır bir lata vardı. Selam verdiğimizde, bunu daha süslü kelimelerle karşıladı ve kibar kibar konuşarak elimden tutup beni yanibaşıma oturttu. Sonra oraya Kadı İzzeddin Ferište de geldi. Ferište melek demek olup, bu zat, temiz ahlaklı, saflığı, erdemi ve melek tabiatı ile bu ünvanı almış bulunuyordu. Kendisini karşıladık. Müderrisin sağ tarafına oturdu. Derse başlandı. Müderris temel ve yardımcı dersler üzerinde sözü açtı. Ders bitince kalkıp hücrelerden birine gitti ve burasını benim için döşetmeye, hazırlamaya girişti. Daha sonra da bana mükellef bir sofraya ile yemek gönderdi. Akşam namazından sonra yine bizimle ilgilendi. Bunun üzerine yanına gittim. Onu bahçede bir köşkte oturur buldum. Orada bir havuz vardı. Su buraya beyaz mermerden yapılmış kenarları çinilerle kaplı bir arkta akıyordu. Müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hademe ve köleler ise iki tarafında ayakta bekliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlarla örtülü bir sedirde oturmakta idi. Onu bu halde görünce, kendimi, padişahlardan birinin huzurunda bulunuyor hissine kapıldım..."²¹

Mehmet Bey'in İbn Batuta'nın geldiğinden haberi olur. Onu götürmek üzere derhal nâibini gönderir. Fakat müderris, beyin çağırma da ısrar etmesini, ikinci bir davetçi gönderinceye kadar kalmasını tavsiye eder. Nitekim müderrisin dediği gibi olur ve ikinci bir haberle beyin huzuruna giderler²².

İbn Batuta, Mehmet Bey'in onları ziyarete gelişini de şöyle anlatır: *"Bir gün ikindiden sonra idi ki, Bey bulunduğumuz yere geldi. Müderris Efendi baş köşeye, Bey onun sağ tarafında, ben de sol tarafta oturdum. Bu şekil Türklerin bilgünlere gösterdikleri itibarın eseridir"*²³.

Şehirde karşılanıp sarayda oturularını da şöyle anlatıyor: *"Buraya geldiğimiz zaman Bey kendisine ait döşeği (tahtı) eliyle kaldırıp bizimle birlikte aynı döşeklerin üzerine oturdu. Müderris sağ tarafında, Kadı (İbn Melek) onun yanında, ben de daha geride bir*

²¹ İbn Batuta, s.29,30.

²² İbn Batuta, s.30.

²³ İbn Batuta, s.32.

yere oturdum. Hafızlar sedirın alt tarafında yer aldılar²⁴

İbn Batuta'nın İbn Melek'in yaşadığı zamanda devlet ricalı ile ulemâ arasındaki münasebetleri ve ilim adamlarına verilen değeri gösteren bu cümleleri çok manidardır. İşte müellifimiz böyle bir dönemde, ve böyle bir cemiyette yetişmiştir.

II- HAYATI, ESERLERİ VE İLMİ YÖNÜ

A- HAYATI

İsmi, Abdülatif b. Abdülaziz b. Eminüddin er-Rûmi el-Hanefî'dir. Bilhassa Türk asıllı müellifler onu "İzzüddin" lakabı ile zikrediyorlar²⁵. Fakat genellikle "İbn Melek" veya "Feriştehoğlu" diye meşhur olmuştur. İbn Melek, "Melek'in oğlu" manasına gelmektedir. Temiz ahlakı, saflığı, erdemi ve melek tabiatı ile bu ünvanı aldığı kaydediliyor²⁶.

Onun "İbn Melek" lakabını alışı hakkında şöyle bir menkabe de anlatılıyor: Babası Hicaz'a giderken eşi hamiledir. Kendisi gelmeden bir gün önce eşi vefat eder. Döndüğünde, "Ben onu Allah'a ismarlayıp gitmiştim. Hüda onu esirgemştir" diyerek kabrini açtırır. Kabirde İbn Melek'i serçe parmağını emer bir vaziyette bulurlar. Onun için de İbn Melek lakabını alır^{27a}.

İzmir'in Tire ilçesinde Aydınoğulları zamanında yaşamıştır. Doğum tarihi, hocaları ve yetişmesi hakkında fazla malumata rastlayamadık. Babasının Birgi kadısı olduğunu yukarıda nakletmiştik. Bundan anlıyoruz ki, İbn Melek ehl-i ilim bir aile içerisinde yetişmiş, "Şeyhim" diye andığı babasından da istifade etmiştir^{27b}.

Mehmet Bey'in Tire'de yaptırdığı medresede uzun yıllar hocalık yapmış, bu medrese onun zamanından beri kendi ismi ile anılır olmuştur. Mehmet Bey'in oğullarının yetişmesine de büyük emeği

²⁴ İbn Batuta, s.34.

²⁵ Taşköprizâde, Şakayık, s.30; Semseddin Sami, Kâmusu'l-A'lâm, IV, 3146, Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, I,219.

²⁶ Taşköprizâde, s.30, Mehmed Süreyya, Sicilli Osmânî, III, 454, Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyetü'l-Arifin, I, 617.

^{27a} Cemal Muhtar, s.34 ^{27b} İbn Melek, Mebârik, s. 10.

geçmiştir. Onun oğulları İsa Çelebi, Selim Çelebi ve Hızırşah adlı şehzadeler İbn Melek'e talebelik etmişlerdir. Evliya Çelebi bu şehzadelerin İbn Melek'in medresesinin avlusunda gömülü olduklarını kaydediyor²⁸.

Bazı kaynaklar bizzat Aydınoglu Mehmet Bey'e de hocalık ettiğini kaydediyorlarsa da²⁹, kronolojik olarak mümkün görülmemektedir³⁰. Çünkü Mehmet Bey (h. 733/m.1334) de vefat etmiştir. Muhtemelen Mehmet Bey'e hocalık yapan, İbn Batuta'nın da seyahatnamesinde "*Kadı İzzettin Ferište*" diye bahsettiği İbn Melek'in babasıdır³¹.

Tahsil hayatı ile ilgili olarak Evliya Çelebi, onun Manisa da Sarhan medresesinde ilim tahsil ettiğini ve orada halen ziyaret edilen bir hücresinin bulunduğunu kaydediyor³².

Aydınogulları Beyliğinin Osmanlılara katılmasından sonra da, Osmanlı idaresinde yaşamıştır. Şakayık ve Sicilli Osmanî gibi osmanlı ulemâsını anlatan eserler, onu I. Bayezid zamanında yaşayan ulemâ listesine dahil ederler³³.

Seyyid Bey, İbn Melek'in kendisinin büyük dedelerinden olduğunu söylüyor ve şu bilgileri veriyor: "*Aslen Türkistanlı olup babası Aydınogullarının hususi daveti üzerine Türkistan'dan Aydınogulları sancağına gelmiştir*"^{33b}. Fakat bu bilgilere bir başka kaynakta rastlayamadık.

Fakihimizin vefat tarihi de ihtilaflıdır. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, medresesinin bahçesinde kabrini ziyaret ettiğini ve mezar taşında vefat tarihini (h.797/1394) olarak bizzat gördüğünü kaydediyor³⁴. Bağdatlı İsmail Paşa (801/1398) olarak veriyor³⁵.

²⁸ Evliya Çelebi, XIII, 120.

²⁹ Taşkoprîzâde, s. 30, Ş. Sami, IV, 3146.

³⁰ Akün, Ömer Faruk, II, 923.

³¹ Bkz. İbn Batuta, s.30.

³² Evliya Çelebi, XIII, 74, (Bkz. İstanbul, 1935 neşri, IX, 74).

^{33a} Taşkoprîzâde, s.30, Mehmet Süreyya, III, 454. ^{33b} Seyyid Bey, Usul-ü Fıkıh (Medhal), İstanbul, 1333, s.55.

³⁴ Bursalı Mehmet Tahir, I, 219,220, Ayrıca bkz. Brockelman, GAL,Supp. II,915.

³⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, I, 617, Ayrıca bkz. Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cem, VI,11, Zirikli, el-A'lâm, IV, 182.

Mehmet Süreyya Sicilli Osmâni'de (820/1417) olarak kaydediyor³⁶.

Ömer Faruk Akün, Tire'de Necip Paşa Kütüphanesinde (h.824/m.1421) tarihli müellif hattı *Menâr Şerhi*'nin bulunduğunu ve bundan önceki tarihlerin erken olabileceğini ileri sürüyor³⁷. Cemal Muhtar'a göre ise Necip Paşa Kütüphanesi 200 numarada kayıtlı olan müellif hattı *Menâr Şerhi*'nin sonunda müellif tarafından 9 Muharrem 821/1417 tarihi yazılı olduğu için, daha önceki tarihler erken sayılır³⁸.

Muhtemelen daha sonraki tarihler İbn Melek'in aynı lakabla meşhur olan oğullarından veya torunlarından birisine ait olduğu halde, kendisine nisbet edilmiştir.

B- ESERLERİ

İbn Melek, fıkıh, hadis, lûgat ve ahlâk gibi islâmî ilimlerin çeşitli dallarında eserler vermiş bir alimdir. Kendisinin ötedenberi ilimle uğraşan bir aileden yetiştiğini yukarıda kaydetmiştik. Kadı olan babasının eserinin olup olmadığını bilemiyoruz. Oğullarının ve torunlarının da bazı eserler yazdıkları rivayet ediliyor. Oğlu *Muhammed b. Abdüllatif*'in de eserleri var. Bu aileden yetişen alimlerin hepsi de "*İbn Melek*" lakabı ile meşhur oldukları için, bazı eserlerin kime ait olduğu hususunda tereddütler ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan oğlu Muhammed b. Abdüllatif'in ve diğer yakınlarının eserlerini, şayet varsa hayatları hakkındaki bilgileri de tetkik etme zarureti bulundu.

Menâr Şerhi, *Meşârik Şerhi*, *Mecmeu'l-Bahreyn Şerhi* ve *Manzum Lûgat*'in İbn Melek'e ait olduğunda ihtilaf yoktur. *Vikaye Şerhi* ile *Bedrül-Vâtzin* adlı eserlerin hangisinin olduğu meselesi ihtilafıdır. Bazılarına göre ise, her ikisinin de bu isimde iki ayrı eseri bulunmaktadır. Diğer taraftan tabakat kitaplarında ve kütüphane kataloglarında İbn Melek'e bazı kitaplar nisbet edilmektedir. Bunlar üzerinde teker teker durup eldeki delillere göre bir neticeye varmağa çalışacağız.

³⁶ Mehmet Süreyya, III, 546.

³⁷ Akün, Ömer Faruk, II, 293.

³⁸ Cemal Muhtar, s.32.

1- Şerhu Menârî'l-Envâr

İbn Melek'in *Menâr Şerhi* üzerinde aşağıda daha geniş şekilde duracağımız için, burada sadece ismini vermekteyiz.

2- Mebâriku'l-Ezhâr Fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr

Meşârik'in müellifi, *Raduyüddin Ebû'l-Fedâil Hasan b. Muhammed es-Sagânî* (v.650/1252) dir. Eser, *Buhârî* ile *Müslimî* tekrarlarını atarak cemetmektedir³⁹. Şerh yaklaşık olarak 2252 hadisi ihtiva etmektedir. Bunlardan 1050 si *Buhârî* ile *Müslim*'in ittifak ettikleri hadislerdir. *Buhârî*'den alınan hadisler (خ), *Müslim*'den alınan hadisler (.), ikisinin ittifak ettiği hadisler de (ق) harfi ile gösterilmiştir. Eser 12 bابتan müteşekkil olup, her bab kendi arasında fasıllara ayrılmaktadır. Her fasılda, bir harf veya kelime ile başlayan hadisler bir araya toplanmaktadır.

Şârih mukaddimesinde telif sebebini şöyle açıklıyor: "Sahih hadisleri ihtiva eden *Meşâriku'l-Envâr* kendisi ile övünülecek bir kitabdır. O, en güzel şekilde tertib edilmiş olup fasih uslûbû ile emsalini geride bırakmıştır. Eser sadece faidelere hasredilmiş, fazlalık olan her şey hazfedilmiştir. Bunun için de gündüz kuşluk vakti güneşin parladığı gibi meşhur olmuştur. Onun birçok şerhleri varsa da, bazıları okuyanın anlayamayacağı kadar kısa, bazıları ise maksadı aşacak şekilde geniştir. Kendi kendime ibaresindeki gizlilikleri açıklayan, değerleri gizli kalmış nükteleri izhar eden, orta bir yolla faidelere kaydederek, eksik ve noksanlardan inçileri ayıklayarak, eserin çok büyük olacağı korkusundan şerhlerde bulunanları terkedip çok azını almak suretiyle bir şerh yazmak için gece gündüz istihare ettim. Sonradan ileri gelen talebelerimden bazısının hatırimda olan şeye bir ders esnasında teşviki, bu şerhe başlamağa beni mecbur etti. Her ne kadar zamanın musibetlerinin kalbimi dağıtması, ilimleri incelemedeki kusurum dolayısıyla bundan uzak isem de, kendi kendime dedim: Allah hayallerin en garibini bana hasil etsin. Mañaların düğümünü bana çözdürsün. Müdakkik araştırmacılara beni hatamda mazur göstermesini dilerim. Çünkü insanların ilki, bu hususta ilk unutturandır. Ona "*Mebâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr*" diye isim verdim. Allah'tan bunu, kendi katında güzel bir makam sahibi olmam için sebep kılmasını ve

³⁹ el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *Risâletü'l-Müstatrafê*, s.173.

insanların bu kitaba gönül vermesini diledim. Kitap tamamlanınca, insanlar ona yöneldiler. Onlar bir noktada birleşerek bu metnin halledilip çözülmesini istediler. Ben de, bu zamanda beni hayır duâlarla anmalarını rica ederek bu şerhle cevap verdim"⁴⁰.

Taşköprizâde, sayılmayacak kadar ince ve güzel nükteleri, faidelere ihtiva eden güzel bir şerh olduğunu kaydediyor⁴¹. *Menâr Şerhi* gibi bu eseri de uzun yıllar Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur⁴². Ulemâ arasında çok tutulan bir eser olduğu için de defalarca basılmıştır⁴³.

a- Şerhte Takib Ettiği Usûl

İbn Melek şerhine önce hadislerin farklı rivayetlerini, Buhârî ile Müslim'in ayrıldıkları noktaları, şayet varsa hadislerdeki kelime farklılıklarını izah ederek başlıyor⁴⁴. Zaman zaman "*Şayet sen şöyle dersen...*", "*Biz de deriz ki...*" diyerek mukadder sualler sorarak meseleleri tartışıyor⁴⁵. Ancak bazan (قال الشيخ الشارح) tabiri ile bazı farklı görüşleri veriyor ve peşine (أقول) "*Ben de derim ki...*" diye söze başlayıp o görüşü reddediyor. Bu tabirden kimi kastedtiği kesin olarak anlaşılamamıştır⁴⁶. Hadisi rivayet eden sahabenin isminin ilk geçtiği yerde, kısaca hayatını, ne kadar hadis rivayet ettiğini ve bu hadislerden ne kadarının Buhârî ile Müslim'de yer aldığını belirtiyor.

Hadislerin anlaşılması için, sarf ve nahiv yönünden tahlillere giriyor, zaman zaman lügat, tarih ve tefsir kitaplarından nakillerde bulunuyor.

Günlük hayatımızla ilgili hadislerin izahlarına daha fazla yer verdiğini görmekteyiz. Yaptığı izah ve şerhlerde müellifin fikhî yönü hemen göze çarpıyor. Bir mesele hakkında önce Hanefî mezhebinin görüşünü veriyor, şayet farklılıklar varsa, diğer mezheblere de işaret ediyor.

40 İbn Melek, *Mebâriku'l-Ezhâr*, I,2,3.

41 Taşköprizâde, s.30.

42 Uzunçarşılı, *İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*,s.229.

43 Bkz. Sergis, Yusuf, *Mu'cem*, I, 252,253.

44 Kâtib Çelebi, II, 1689.

45 Bkz. *Mebâriku'l-Ezhâr*, I, 39,52,138.

46 Bkz. *Mebârik*, s.I, 4,5,44,61,67,72,75,177.

İtikâdî konularda, Ehl-i Sünnetin görüşünü verdikten sonra, Mutezile mezhebine bazan atıfta bulunup geçiyor, bazan kısa da olsa meseleyi tahlil ediyor⁴⁷.

Müellifin Meşârik Şerhi'nde, bizzat kendisi ile ilgili olarak yazdığı şu satırları buraya aynen almak istiyoruz:

İbn Melek, Müslim hadislerinden İbn Ömer'in rivayet ettiği, "Sizin isimlerinizden Allah'a eri sevimli geleni, Abdullah ve Abdurrahman'dır"⁴⁸ hadisini kaydettikten sonra şöyle diyor: "Bu eserin müellifi Allah'ın zayıf kulu der ki: Allah onun halini islah etsin, hata işlemekten onu korusun. Temiz valideme beni Abdüllatif diye isimlendirmelerini ilham eden Allah'a hamdolsun. Mevlâm bana lütfunu nasib et, çünkü sen latifsin.. Rızanla beni kuvvetli kıl, çünkü ben zayıfım. Benden sadır olan günahlara bakma. Hüsnü zannıma hamlederek çirkin günahlarımı affet"⁴⁹.

b-Şerhin Haşiyeleri

aa) Vahyizâde diye meşhur olan Muhammed b. Ahmed el-İznîkî (v.1018/1609) nin haşiyesi⁵⁰.

bb) Mevlana İbrahim b. Ahmed'in haşiyesi, bu haşiyenin ismi "Sevâbü'l-Eşkâr" dır⁵¹.

cc) Mevlâ İbrahim b. Mustafa (v.1014/1605), İbn Melek'in serhini fasıl ve baba göre yeniden tertib etmiş ve eserine de "Envârü'l-Bevârik fi Tertibi Şerhi'l-Meşârik" ismini vermiştir. Brockelmann, Süleymaniye No:1279, Kahire I, 91, Musul, 144, 58 de yazma nüshalarının bulunduğunu kaydetmektedir⁵².

3- Şerhu Mecme'u'l-Bahreyn

Eserin aslı hanefî fakihlerinden Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Sa'leb el-Bağdâdî (v.694/1296) nindir. Bu zat "İbn Sââtî" diye meşhurdur. Bu eserin en meşhur şerhlerinden birisi de İbn Melek'in şerhidir⁵³.

47 Bkz. Mebârik, s. I, 6,41,248.

48 Müslim, Adâb, 2, H. No: 2132.

49 Mebârik, I, 87.

50 Katib Çelebi, II, 1689.

51 Katib Çelebi, II, 1689.

52 Katib Çelebi, II, 1689, Brockelmann, Supp., I, 614.

53 Taşkôprizâde, Tabikütü'l-Fukahâ, s.131, Katib Çelebi, II, 1599, 1610, Bursalı Mehmet Tahir, I, 219,220, es-Sahâvi, ed-Dav'u'l-Lâmi 'XI, 329,

Müellifimiz telif sebebini şerhin mukaddimesinde şu şekilde açıklıyor: "Bazı has dostların sohbet esnasında dediler: Mecme'u'l-Bahreyn çok güzel bir kitaptır. Furu fıkhıta onun gibisi telif edilmemiştir. Okunduğunda ruha rahatlık veren ve lügaza benzeyen bir ibaresi vardır..."⁵⁴. Bundan sonra da İbn melek Onun gizliliklerini ortaya çıkaracak bir şerhin yapılmadığını, bunun için de eseri şerhe karar verdiğini kaydeder. Şerhte ne uzun, ne de kısa, orta bir yol tuttuğunu, açıklanması gereken yerleri açıkladığını zikreder⁵⁵.

Taşköprizâde, bu şerhin çok faydalı meseleleri ihtiva ettiğini ve Anadolu'da hüsnü kabul gördüğünü belirtiyor⁵⁶. Leknevi de, onun eserlerinden Şerhu Mecme'u'l-Bahreyn, Şerhu Meşâriki'l-Envâr ve Şerhu'l-Menâr'ı mütala ettiğini ve çok faydalı eserler olduğunu zikrediyor⁵⁷.

Müellifimiz şerhinde, Mecme'u'l-Bahreyn'de zikredilen meselelerin delillerini veriyor. Şayet varsa, Hanefi fukahâsı arasındaki ihtilafları açıklıyor. Bazan diğer mezheplerin farklı görüşlerini kaydettiğini de görmekteyiz. Hanefi fikh kitaplarının tertibinde olan eser, mukayeseli bir çalışma hüviyeti arz ediyor.

Fukaha arasında çok yaygın olmasına rağmen eser basılmamıştır. İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinde birçok yazma nüshaları bulunmaktadır. Mîsal olarak şunları kaydedebiliriz: Kayseri Raşid Efendi kütüphanesi, No: 9341, Süleymaniye kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa No: 202, Aşir Efendi No: 101, Damadzâde No: 885/6, Kılıç Ali Paşa No: 419, Selim Ağa No: 336/7, Asaf II : 1090⁵⁸.

4- Şerhu'l-Vikâye

Hanefi fıkhında "Mütünü Erba'a - Dört ana metin"⁵⁹ diye bilinen eserlerden birisi de, Burhânü's-Şerîa Mahmud b. Sadrü's-

Kehhâli, VI,11, Brockelmann, Supp., I,658, II, 315.

⁵⁴ İbn Melek, Şerhu Mecme'u'l-Bahreyn, v.1/b

⁵⁵ a.g.e., v.1/b.

⁵⁶ Taşköprizâde, s.30.

⁵⁷ Leknevi, s.107.

⁵⁸ Brockelmann, Supp. I, 658.

⁵⁹ Dört ana metnin diğer üç tanesi ise; Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin (v.710/1310) Kenz'î, Mevsilî'nin (v.638/1284) Muhtar'ı ve İbn Sa'âti'nin (v.694/1296) Mecme'idir.

Şer'i'a (v.673/1274) nın *el-Vikâye* adlı eseridir. Metin oldukça muhtasar olduğu için birçok şerhleri yapılmıştır. En meşhur şerhlerinden birisi de İbn Melek'in şerhidir⁶⁰.

Şerhin mukaddimesinde, oğlu Cafer'e okuturken kaleme aldığı, fakat müsvedde olarak kaldığını ve oğlu Muhammed'in temize çektiğini kaydeder. Bu bakımdan bazıları Vikâye Şerhini oğlu Muhammed'e nisbet ederler. Bazı müelliflere göre ise, her ikisinin de aynı ayrı Vikâye Şerhleri mevcut⁶¹.

*Kâtib Çelebi'nin naklettiğine göre, İbn Melek'in oğlu Muhammed şerhine şöyle başlıyor: "Mecme'u'l-Bahreyn şârihi şeyhüm ve babam, Vikâye'yl de şerkhetmek istedi ve şerhi tamamladı. Şerh tamamlandıktan sonra kitab çalındı ve onu bir daha elde edemedim. Elimde bulunan müsveddelerden yeniden telif ettim ve ona kendim bazı şeyler ilâve ettim"*⁶². Bu cümlelerden anlıyoruz ki, bizzat İbn Melek'in tamamlanmış bir Vikâye Şerhi bulunmakta idi.

Vikâye Şerhi de basılmamıştır. Belli başlı yazma nüshaları şunlardır: Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi No: 284, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, No: 785, Hafız Ahmet Paşa No: 23, H.Halid No: 98.

5- Manzum Lügat

İbn Melek'in en meşhur eserlerinden birisi de, manzum olarak kaleme aldığı Arapça Türkçe lügatıdır. Çok sade bir dille yazılan eser, Türk Dili ve Edebiyatı sahasında çalışanlar için de kıymetli bir malzemedir.

Müellif türkçe olarak yazdığı mukaddimesinde, telif sebebini şöyle açıklıyor: "Hamd ve senâ sabitdir ol Allah'a ki, âlemi ulemâ ile bezetti ve inâyet nazarı ile gönülleri gözetti ve fühüm tomurcuklarından meânî çiçeklerin belirtti. Ulûm pınarından ırmakların akıddı. Dahî salâtüselam Seyyidü'l-Enâm Rasûlümüz üzerine olsun kim bu ciham onunla berkiddi. Ve dahî âli ve sahabesi üzerine olsun kim Şeriatın anlarıyla yürüddü. Ve bundan sonra

⁶⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, I, 617, Taşköprizâde, Tabâkât, s.131, Şevkânî, I,374, es-Sahâvi, IV, 329, Akûn, Ömer Faruk, II, 924.

⁶¹ Katib Çelebi, II, 2021, Leknevi, s.107, Bursalı Mehmet Tahir, I, 219.

⁶² Katib Çelebi, II, 2021.

Ferîştehoğlu Abdüllaatif, -Hakteâlâ arzuların rûzi kulsın. Aydur: Çün oğlum oğlu Abdurrahman [انبت الله نهاتا حسنا] lûgat okumağa yakınlaştı. Benden ona yadigar bir risale nazmettim. Müstađmel lûgatları cem idip, Kur'an lûgatlarını onda dercettim. Farisyle tercüme etmesini giderdim. Zira farisi bilmeyene faide itmez. Ve anımla farisi tamam bilinmez. Maksud elfazı arabîyye manasını bilmektir. Türki tercüme ile ıktifa ettim. Tâ ki nâfi ola inşallahüteâlâ..."⁶³

İbn Melek'in bu eseri, daha çok "*Ferîştehoğlu Lûgatı*" diye meşhur olmuştur. Mukaddîmede de işaret edildiği gibi, çocukların seviyesine göre yazıldığı için, medreseye yeni başlayanlar onu ezberliyorlardı. Genellikle Kur'an da geçen kelimeleri ihtiva ediyordu. Evliya Çelebi, çocukluğunda onun lûgatını okuyup, ekmek yemeyi, adem öpmeyi öğrendiğini ve onun için hayır duâ ettiğini kaydediyor⁶⁴.

21 kıtadan teşekkül eden kitabda 1528 civarında arabça kelime vardır. Lûgat basılmamıştır. İstanbul'da ve Anadolu'da çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır⁶⁵.

Bazı kaynaklar, İbn Melek'in oğlu veya kardeşi olan Abdülmecit isminde birinin II. Sultan Murad'a takdim ettiği, "*Lûgatı Kur'anîyye-i Mübin*" veya "*Lûgatı Kânûni İlahî*" isminde diğer bir lûgatının olduğunu kaydediyorlar⁶⁶.

6- Bedru'l-Vâizîn ve Zuhru'l-Âbidîn

Eser, "*meclis*" adı altında yirmi bölümden teşekkül ediyor. Mevzular, ayet, hadis, hikaye ve şiiirlerle işleniyor. İman, Kelime-i Tevhid, Abdest, Namaz, Ramazan ayı ve Oruç gibi ibadet, ahlak ve tasavvufila ilgili çeşitli konular işleniyor. *Mecdi Efendi*, bu kitabda nasihat babında altıyüz civarında beyit bulunduğunu kaydeder⁶⁷.

Ancak eserin İbn Melek'e mi, yoksa oğlu Muhammed'e mi ait olduğunu kesin olarak tesbit edemedik. Gözden geçirdiğimiz

⁶³ İbn Melek, Manzum Lûgat, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, No: 11279/2, v.1/a,b.

⁶⁴ Evliya Çelebi, XIII, 118.

⁶⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Cemal Muhtar, s.61-64.

⁶⁶ Mehmet Süreyya, III, 454, Bursalı Mehmet Tahir, I,220.

⁶⁷ Mecdi Efendi, Hadâik, s.67.

yazmalarından da hangisine ait olduğu hususunda bir kanaate varamadık. İbn Melek'e nisbet edilen nüshalara göz attığımızda, şöyle bir netice ile karşılaşırız:

a) İstanbul, Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi Efendi No: 2072/4 nüshası : Kitabın başında (v.87/b) aynen şu ibare var:

[هنا كتاب بدر الراعظين لعبد اللطيف بن ملك ...]

Müellif, hamdele ve salveleden sonra diye başlıyor ve kendi ismini zikretmeksizin maksada geçiyor. Yukarıda aslını verdiğimiz "Abdüllatif İbri Melek" ibaresi, risalenin yazıldığı siyah mürekkeble değil, mavi mürekkeble yazılmıştır. Bu yazı sonradan başkası tarafından yazılmış olabilir.

b) İstanbul Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi No: 577/1 nüshası: [اما بعد] den sonra yine müellif ismi verilmiyor. Yukarıdaki Bağdatlı Vehbi nüshasının aynısı.

c) İstanbul, Süleymaniye, Yazma Bağışlar No: 474 nüshası: Bu nüshada da müellif ismi yok. Ancak eserin ismi "Bedru'l-Vâzîn ve Zuhru'l-Abidîn" olarak veriliyor.

d) Süleymaniye, İbrahim Efendi No: 136/2 Nüshası: Kataloğda oğlu Muhammed adına kayıtlı olmakla birlikte, bizzat eserde yine müellif ismi verilmiyor. Kitabın ismi (v.146/b) de yine "Bedru'l-Vâzîn ve Zuhru'l-Abidîn" olarak geçiyor.

İbn Melek'in oğlu Muhammed'e nisbet edilenler de şunlar:

a) İstanbul Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi No: 537 nüshası: Hamdele ve salveleden sonra şöyle deniliyor:

[اما بعد فان العبد الضعيف محمد بن عبد اللطيف بن فرشته عني عنهم يقول]

Müellif, bu kitabı din kardeşlerinin arzusu üzerine yazdığını ve konusunu Receb, Şaban, Ramazan, Bayram, Aşure ve Cuma'nın faziletine dair haberlerin teşkil ettiğini belirtiyor. Eserin ismi de "Zuhru'l-Abidîn" olarak veriliyor.

b) İstanbul, Süleymaniye, Lala İsmail No: 688/3 nüshası: Eserin ismi yukardaki gibi "Zuhru'l-Abidîn" olarak geçiyor. Müellif ismi verilmiyor. İlk olarak Aşure'nin faziletinden bahseden bir fasıl ile başlıyor. Bundan da yukarıdaki nüshanın bir parçası olduğu

anlaşıyor.

Katib Çelebi'nin kaydettiğine göre ise, Eser Muhammed Han oğlu Sultan Bayezid'e (II. Bayezid) ithaf edilmiştir. Eserin telif tarihi [فایض] kelimesidir. Bu duruma göre, telif tarihi hicri 891/m.1486 oluyor. Bu tarih II. Bayezit'in saltanatı zamanına denk geliyor. Fakat o zaman da eserin İbn Melek'e veya oğlu Muhammed'e ait olma ihtimali azalıyor. Şayet Katib Çelebi'nin verdiği bu tarihi doğru kabul etsek, eserin müellifi her ikisinden de sonra yaşamış ve İbn Melek diye meşhur olmuş başka biri olması gerekiyor⁶⁸.

7- İbn Melek'e Nisbet Edilen Eserler

a) el- Eşbâh ve 'n-Nezâir

Brockelmann, Musul No: 96/68 de yazma nüshasının bulunduğunu kaydediyorsa da, gözden geçirdiğimiz diğer eserlerde müellife böyle bir eser nisbet edilmiyor. Kütüphane kataloglarında da rastlayamadık⁶⁹.

b) Şerhu Mukaddimetü'l-Fıkhiyye

Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin kaydettiğine göre, eserin aslı, meşhur hanefi fakih *Ebû'l-Leys es-Semerkandîye* (v.373/983) ait olup birçok fukahâ tarafından şerhedilmiştir⁷⁰.

c) Kitâbün Mine't-Tasavvuf

Başta Şaka'ik olmak üzere kaynakların birçoğu, onun tasavvufu ilgili bir eserinin bulunduğundan bahsediyorlar. Taşkoprizâde, bu eserini mütala ettikten sonra onun islâmî tasavvuftan nasibinin olduğunu anladığını kaydediyor. Bu eserin yukarıda ismi geçen *Bedrül-Vâzîn* veya müstakil bir başka eser olup olmadığı kesin olarak anlaşılamamıştır⁷¹.

d) Mazâhir

Brockelmann ve Ömer Faruk Akün müellifimize böyle bir eser nisbet ediyorlarsa da, Süleymaniye, Laleli 1385/7 de kayıtlı olan nüsha İbn Ferişte, Abdullah b. Abdülaziz adındadır. Diğer kaynaklarda

⁶⁸ Katib Çelebi, I, 231.

⁶⁹ Brockelmann, Supp. II, 315, Akün, Ömer Faruk, II, 923.

⁷⁰ Bursalı Mehmet Tahir, I, 220.

⁷¹ Taşkoprizâde, s.30, Şevkânî, I, 374, Ş.Sami, IV,3146, Bursalı M.Tahir, I, 220, Leknevî, s.107, Kehhâle, XI,11, Mecdî Efendi, s.67.

da böyle bir eserinden bahsedilmiyor⁷².

e) Menâfi'u'l-Kur'ân

Yine Brockelmann ve Akün Brill 406 ve Paris 743 de *Fevâidü'l-Kur'ân* adlı eserinin bulunduğunu kaydediyorlarsa da, kaynaklarda tesadüf edemedik. Bu nüshaları tetkik imkanımız da olmadı⁷³.

f) Tefsîru Sûreti'l-En'âm

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya No: 403 de kayıtlı, İbn Melek'e nisbet edilen bir En'âm Suresi Tefsiri var ise de, ona ait olduğunu tesbit edemedik. Osmanlılar zamanında yapılan katalogda da İbn Melek'e ait olarak gösteriliyor. Eldeki kaynaklarda müellifin böyle bir eserinin ismi geçmiyor. Eserde müellif ismi bulunmadığı gibi, bir tefsirin içinden çıkarılmış intibahı veriyor. 87 varak olup, nesih yazı ile yazılmıştır.

g) Risâle Fî İsabeti'l-Ayn

Bu da Süleymaniye, Kasıdecizade, No: 710/25 de kayıtlıdır. Müellifi belli değildir. İsminden de anlaşılacağı üzere göz değmesi hakkında fukahânın görüşleri bir araya toplanmıştır. Bu arada İbn Melek'ten de çokca nakiller yapılıyor. Bundan dolayı olacak risale onun adına kaydedilmiş. Kaynaklarımızda bu isminde bir kitabın adı geçmiyor.

C- İLMİ VE TASAVVUFİ YÖNÜ

Buraya kadar kaydettiğimiz eserlerinden de anlaşılacağı üzere, İbn Melek İslâmî ilimlerin bir çoğunda ehliyyet sahibi bir kimse idi. Tire'de kendi adıyla anılan medresesinde uzun yıllar hocalık yapmış, çok kıymetli eserler telif etmiştir. Hayatı, hocaları ve talebeleri ile ilgili çok az şey bilinmiş olmasına rağmen, eldeki mevcut eserleri onun şöhretini günümüze kadar getirmiştir.

Taşköprizâde'ye göre İbn Melek, âlim, fâdil, bütün ilimlerde, hassaten şerî ilimlerde maharet sahibi bir kimse idi⁷⁴.

el-Fevâidü'l-Behiyye müellifi *Leknevi* de onun hakkında şöyle

⁷² Brockelmann, Supp., II, 315, Akün, Ömer Faruk, II, 923.

⁷³ Brockelmann, Supp., II, 315, Akün, Ömer Faruk, II, 923.

⁷⁴ *Taşköprizâde*, s. 30.

diyor: "İbn Melek, ilimlerin çoğundaki bilgisi ve mahareti ile meşhur olan alimlerdenidir. O, ilmin çözülmesi zor meselelerine dalabilen, avam ve havas yanında mümtaz bir mevkii olan birisidir". Onun eserlerinden de Mecme'u'l-Bahreyn Şerhini, Meşârik Şerhini ve Menâr Şerhini mütala ettiğini ve çok faydalı bulduğunu kaydeder⁷⁵.

Yazmış olduğu Menâr Şerhi, Molla Husrev'in (v.885/1480) Usûlü ile birlikte Osmanlı Medreselerinde ders kitabı olarak takib edilmiştir⁷⁶.

Şakâik zeyli Atâyî'de nakledildiğine göre, münhal olan Sahnı Seman müderrisliği için yapılan imtihanında İbn Melek'in Usûlünden verilen bahis üzerine risale kaleme alınmış ve imtihan ona göre neticeye bağlanmıştır⁷⁷.

Hadisten kaleme aldığı Meşârik Şerhi de uzun yıllar ulemânın elinden düşmemiş, medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur⁷⁸.

Marzum Lügatı ise, yıllardanberi talebelere ezberletilmiş Evliya Çelebi gibi birçok kimse tarafından hayırla yadedilmesine vesile olmuştur⁷⁹. Hacmi küçük olmakla birlikte, Arabca Türkçe lügatların ilklerinden sayılan bu eser, edebiyat sahasında çalışanlar için de orjinal bir malzemedir.

Onun tasavvufu ilgili müstakıl bir eserinden bahsedildiğini yukarıda kaydetmiştik. Taşköprizâde'ye göre, bu kitabı onun şeri esaslara uygunu tasavvuf ilminde büyük payının olduğunu göstermektedir⁸⁰.

Bursalı Mehmet Tahir, onun tasavvufa salık olduğunu ve İstanbul'da Aksaray civarında Sofular Mahallesinde namı âlilerine bir taş dikildiğini kaydediyor⁸¹.

Diğer taraftan kaynaklarımız İbn Melek'in batıl bir tarikat olan hurûfî bir kardeşinden bahsediyorlar. Kardeşi, hurûfiliğin kurucusu

⁷⁵ Leknevi, s.107.

⁷⁶ Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, s.22.

⁷⁷ a.g.e., s.64,65, (Atâyî s.51 den naklen).

⁷⁸ a.g.e., s.28.

⁷⁹ Evliya Çelebi, XIII, 118.

⁸⁰ Taşköprizâde, s.30.

⁸¹ Bursalı Mehmet Tahir, I, 219.

Fazlullah Tebrizî'nin en yakın talebelinden idi. Bu kardeşi de "*İbn Feriştah*" diye meşhur olmuştur. Bazı muahhar kaynaklar kardeşinin ismini *Abdülmeccid* olarak veriyorlar. Bir de *İbn Melek*'in *Abdülmeccid* isminde bir oğlu var. Dolayısıyla oğlunun ismi kardeşine mi verildi, yoksa ikisinin ismi de aynı mı idi ? Kesin olarak anlaşılamamıştır. Hurûfî olan kardeşinin vefat tarihi 864/ 1459 olarak veriliyor. Onun da *İshakname*, *Hidayetname*, *Ahretname* ve *Aşkname* gibi eserleri vardır⁸².

Taşköprizâde, bu duruma işaret ederek, Kur'an'daki bir Ayetten mülhem der ki: [*و يا سبحان الله هذا ملح اجاج وذاك عذب فرات*] Ya Rabbi, seni tesbih ederim, hikmetinden sual olunmaz. Bu acı ve tatlı su; diğeri ise susuzluğu gideren tatlı ve lezzetli su"⁸³.

III- ŞERHU MENARÎL - ENVAR'I

İbn Melek'in şerhetmiş olduğu *Menârü'l-Envâr* adlı eserin müellifi *Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed Hafzüddîn en-Nesefî*dir. (v.710/1310). Müellifin *Menâr* üzerine bizzat kendisinin yazdığı "*Keşfu'l-Esrâr fî Şerhu'l-Menâr*" adlı şerhinde, *Pezdevî* (v.482/1089) ile *Serahsî*'nin (v.490/1096) usüllerini cemettiğini ve *Pezdevî*'nin tertibini esas aldığını belirtiyor⁸⁴.

Metin oldukça muhtasar olmasına rağmen çok meşhur olmuş birçok kimse tarafından şerhedilmiştir. *İbn Melek*'in şerhi, en meşhur olanlardan birisidir⁸⁵. Eser şerh olarak yazılmış olmakla birlikte metin oldukça muhtasar olduğu için, tariflerin dışında bir telif hüviyetindedir. Nitekim bizzat müellifin kendisi de metni yeniden şerhetme ihtiyacını duymuştur.

İbn Melek'in şerhinin kaynakları, metodu ve haşiyeleri üzerinde biraz tafsillatlı şekilde durmak istiyoruz.

⁸² Taşköprizâde, s.30, Ş.Sami, IV, 3146, Uzunçarşılı, İ.H., OsmanlıTarihi, I, 532, Akün, Ömer Faruk, II, 924.

⁸³ Taşköprizâde, s.30, Bu söz el-Furkan Suresi (25): 53. ayetinden alınmıştır.

⁸⁴ Nesefî, *Keşfu'l-Esrâr*, I, 4.

⁸⁵ Diğer şerhleri için bkz. Atay, Hüseyin, *İslam Hukuk Felsefesi*, Giriş, s.121 v.d.

A- ŞERHİNİN KAYNAKLARI

Menâr müellifi Nesefî'nin *Pezdevî* ve *Serahsîyi* esas aldığı yukarıda kaydetmiştik. Şârih İbn Melek bu iki hanefî usûlcüsünden başka, onlardan önce yaşamış *Kerhî* (v.340/951), *Cessâs* (v.370/980), ve *Debûsî* (v.430/1038) gibi usûlcülere de atıflarda bulunuyor. "*Fukahâ Mesleği*" dediğimiz ve çoğunluğu hanefî usûlcülerinin teşkil ettiği bu ekolün bellibaşlı temsilcilerinden istifade etmiştir.

Bunların yanında, *Gazâlî* (v.505/1111), *Fahrüddin Râzî* (v.606/1209), ve *Taftazânî* (v.792/1300) gibi şafîî ve İbn Hâcîb (v.646/1248) gibi mâlikî usûlcülerine de zaman zaman atıflarda bulunmuştur. Bu arada fûru fıkha ait eserlerden, lûgat ve tarih kitaplarından da istifade ettiğini görmekteyiz.

1- Hanefî Usûlleri

a- el-Usûl : Hanefîlerde yazılan ilk usûllerden olup *Ebu'l-Hasan Ubeydullah b. Hasan el-Kerhî'nin* (v.340/951) eseridir⁸⁶ Usûlü Fıkıhla ilgili sekiz sahifelik bir risalesi *Debûsî'nin* Mısır'da basılan "*Testsû'n-Nazar*" ın sonunda neşredilmiştir. Bu risale "*Asûl*" adı altında 39 kaideyi ihtiva etmektedir⁸⁷.

b- el-Usûl : *Ebü Bekr Ahmed b. Ali Er-Râzî el-Cessâs'ın* (v.370/980) eseridir⁸⁸. *Cessâs*, *Kerhî'nin* talebesidir. *Ahkâmü'l-Kur'an* adlı eseri çok meşhur olmuş ve defalarca basılmıştır. Elimizde bulunan en mufassal ilk hanefî usûlü *Cessâs'ın*kidir. Eser son zamanlara kadar neşredilmemişti. 1985 de Kuveyt'te Evkaf Bakanlığı Yayınları arasında birinci cildi basılmıştır⁸⁹.

c- Takvîmü'l-Edille : *Ebü Zeyd Ubeydullah b. Ömer ed-Debûsî'nin* (v.430/1038) eseridir⁹⁰. Hanefîlerin en eski usûllerinden birisi olan bu eserin henüz daha basıldığını görmedik. İstanbul Kütüphanelerinde bulunan belli başlı nüshaları şunlardır: Laleli No: 690, Yeni Cami No: 310, Atıf Efendi No: 660, Köprülü II No: 7.

⁸⁶ Leknevî, s.107, Kehhâle, IV, 45.

⁸⁷ Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.30,81,82,210,217,219,223,231,249,252,257.

⁸⁸ Leknevî, s.27,28, Kehhâle, II, 7.

⁸⁹ Bkz. Şerhu'l-Menâr, 8,30,56,162,193,206,207,219.

⁹⁰ Leknevî, s.109, Kehhâli, VI, 96.

d- el-Usûl : Ali b. Muhammed el-Pezdevî'nin (v.482/1089)

eseridir⁹². *Pezdevî'nin Menâru'l-Envâr*'ın iki temel kaynağından birisi olduğunu yukarıda kaydetmiştik. Pezdevî, hanefî ekolünün en meşhur eserlerinden birisidir. *Fukahâ mesleği* onunla son şeklini almıştır. Nitekim İbn Melek'in Pezdevî'ye çokca müracat ettiğini görmekteyiz⁹³.

Pezdevî'nin en meşhur şerhlerinden birisi *Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî*⁹⁴ (v.730/1329) tarafından yapılan "*Keşfu'l-Esrâr*" adlı eserdir. İbn Melek zaman zaman "*Sâhibü'l-Keşf*" diyerek ona atıflarda bulunuyor⁹⁵. Ancak bu nakiller, metin müellifi Nesefî'nin yapmış olduğu "*Keşfu'l-Esrâr*" adlı şerhten de olabilir. Müellifin bir yerde [قال المصنف في شرحه]⁹⁶ ifadesinden anlıyoruz ki, "*Sâhibü'l-Keşf*" tabirleri Pezdevî şârihi *Abdülaziz Buhârî*'ye aittir.

e- Usûlû's-Serahsî : Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî'nin (v.490/1096)⁹⁷ eseridir. Serahsî Usûlünü otuz ciltlik *el-Mebcut* adlı eserine bir mukaddime olarak yazmıştır. Müellifimiz zaman zaman *Mebcut*'a da müracaat etmiştir⁹⁸. En mufassal hanefî usûllerinden olan bu eser, *Ebû'l-Vefâ el-Efgârî*'nin tahkiki ile iki cild olarak basılmıştır.

f- Mizânü'l-Usûl Fi Netâici'l-Ukûl : *Alâüddin Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî*'nin (v.539/1144)⁹⁹ eseridir. İbn Melek "*Sâhibü'l-Mizân*" tabiri ile ona atıfta bulunuyor¹⁰⁰. "*Tuĥfetü'l-Fukahâ*" müellifi *Semerkandî*'nin *Mizân*'ı Dr. Muhammed Zeki'nin tahkiki ile Katar'da 1984 de basılmıştır.

91 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.91,94,132,105,141,174,197,210,227,246.

92 Leknevî, s.124,125, Kehhâle, VIII, 192.

93 Bkz. Şerhu'l-Menâr

s.5,29,30,35,36,41,63,75,82,91,92,93,94,110,127,132,141,
174,193,194,221,227,231,245,247,249,256.

94 Leknevî, s.94, Kehhâle, V, 242.

95 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.19,26,27,38,98,128,151,161,196,233.

96 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.75.

97 Leknevî, s.158,159, Kehhâle, VIII, 239.

98 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.16,20,62,133,145,63,75,227,254,257.

99 Leknevî, s.158, Kehhâle, VIII, 267.

100 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.192,196,260.

g- el-Muntahab Fi'l-Usûl : *Hüsâmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Ahsiketî'nin* (v.644/1246)¹⁰¹ eseridir. *Ahsiketî*, Maveraünnehir de yetişmiş büyük bir hanefî fakihidir. Eser basılmamıştır. İstanbul kütüphanelerinde yazma nüshaları vardır¹⁰².

h- Tenkihu'l-Usûl : *Sadrü's-Şer'a Ubeydullah b. Mesud el-Mahbûbî'nin* (v.747/1346)¹⁰³ eseridir. En çok tutulan metinlerden birisidir. Bizzat müellif bile onu şerhetme ihtiyacını duymuş ve "*et-Tavdih fi Halli Gavâmudî-Tenkîh*" adlı bir şerh yazmıştır. Şerhi ile birlikte defalarca basılmıştır¹⁰⁴.

i- Menâr Şerhi : *Emür Kâtib el-Amîd b. Emür el-İtkânî'nin* (v.758/1356) eseridir. Müellif "*Kuvâmüddîn*" lakabı ile meşhur olmuştur¹⁰⁵. İbn Melek, onun Menâr şerhine atıfta bulunuyor¹⁰⁶. Kaynaklar müellifin böyle bir şerhinden bahsetmiyorlar.

j- Şerhu'l-Muğni : *el-Muğni, Celâlüddîn Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Habbâzî el-Hocendî'nin* (691/1291)¹⁰⁷ eseridir. Eser, Dr. Muhammed Mazhar Bekâ'nın tahkiki ile h.1403 de Mekke-i Mükerrerme'de "*el-Muğni fi Usûl'l-Fıkh*" adı altında basılmıştır. İbn Melek, Muğni'nin iki ayrı şerhinden istifade etmiştir :

Birincisi, *Srâcüddîn Ebû Hafs Ömer b. İshak Ahmed eş-Şibli el-Hindî el-Gaznevî'nin* ¹⁰⁸ (v.773/1371) iki ciltlik şerhidir¹⁰⁹.

İkincisi ise, *Mansur b. Ahmed b. Müeyyed el-Kââni el-Harezmî'nin*¹¹⁰ (v.770/1368) şerhidir¹¹¹.

İbn Melek, yukarıda saydıklarımızdan başka, *Muhammed b. Muhammed el-Habbâzî'nin Câmîu'l-Esrar*, ve *İfâdetü'l-Envâr* adlı

101 Leknevî, s.188, Kehhâle, XI, 253.

102 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.34,99. Yazma nüshaları için bkz. Atay, Hüseyin, Giriş, s.104.

103 Leknevî, s.109, Kehhâle, VI, 246.

104 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.40,96,118,215.

105 Leknevî, s.50, Kehhâle, III,4.

106 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.36,95,149,150.

107 Leknevî, s.151, Kehhâle, VII,315.

108 Leknevî, s.148, Kehhâle, VII, 376.

109 Şerhu'l-Menâr, s.39,121,89,135,152.

110 Leknevî, s.40, Kehhâle, X,13.

111 Şerhu'l-Menâr, s.125,243.

Menâr şerhlerine de atıflar da bulunmaktadır¹¹².

2- Diğer Mezheblere Ait Usüller

a- el-Mustasfâ : *Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî'nin* (v.505/1058)¹¹³ eseridir. *Mütekellimîn* mesleği üzerine yazılmıştır. Mısır'da h.1322 de iki cild olarak basılmıştır¹¹⁴.

b- el-Mahsûl Fî Uşûl'l-Fıkh : *Fahrüddîn Muhammed b. Ömer el-Hatib er-Razî'nin*¹¹⁵ (v.606/1209) eseridir. Mütekellimîn mesleğine göre yazılmıştır. Pezdevî'den sonra en çok üzerinde çalışılan bir eserdir. Dr.Taha Câbir Feyyâd'ın tahkiki ile altı cilt olarak 1979 da Riyad'da basılmıştır¹¹⁶.

c- et-Telvîh Serhu't-Tavdîh : *Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Taftazânî'nin*¹¹⁷ (v.792/1389), *Sadrü's-Şerî'a'nın Tavdîh'ine* yaptığı şerhtir. Bu eser de defalarca basılmıştır. İbn Melek'in muâsırı sayılabilecek Taftazânî'den istifade etmiş olması da oldukça manidardır¹¹⁸.

d- Muhtasaru'l-Müntehâ : *Osman b. Ömer b. Ebi Bekr el-Mâlikî'nin* (v.646/1248) eseridir ki, müellif *İbn Hacib* diye meşhurdur¹¹⁹. Metin olarak çok muhtasar olduğu için birçok şerhleri yapılmış ve defalarca basılmıştır¹²⁰.

İbn Melek'in Menâr Şerhi'ni tarayarak tesbit edebildiğimiz bellibaşlı usûl kitapları bunlardır. Bunların yanında, müellifimizin istifade edip de isimlerini vermediği veya bizim tesbit edemediğimiz başka eserlerin bulunması da muhtemeldir.

3- Fûrû Fıkıhlar ve Diğer Eserler

İbn Melek, usûl konularını işlerken, fûru fıkihtan da birçok misaller vermiştir. Bilhassa ihtilaflı meselelerin usûl kaidelerine göre

112 Bkz. Şerhu'l-Menâr , s.9,26,139,258.

113 Kehhâle, XI, 266, Brockelmann, G,I,419, Supp.,I,744.

114 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.36,88,113,217,235.

115 Kehhâle, XI,79, Brockelmann, G, I,506,Supp. I,920.

116 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.36,3.

117 Kehhâle, XII, 228, Brockelmann, G, II,215, Supp. II,301.

118 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.7,111,245,259.

119 Kehhâle, VI, 265, Brockelmann,G,303, Supp. I,531.

120 Bkz. Şerhu'l-Menâr, s.13,237,273.

nasıl ortaya çıktığını açıklamış ve bu arada fukahânın görüşlerini de nakletmiştir. Fukahânın kavillerini belirtirken müellifimizin ana kaynakları esas aldığını görmekteyiz. Bu hususta bir fikir vermesi bakımından, şerhte ismen zikredilen fakihlerin bazılarını ve eserlerini vermek istiyoruz:

Ebü Yusuf'un (v.182/798) *el-Emâli'si*¹²¹, *İmam Muhammed'in* (v.189/804) *el-Câmiu'l-Kebîr*, *es-Siyeru'l-Kebîr* ve *ez-Ziyâdât*¹²² adlı eserleri, *Radiyüddîn es-Serahsî'nin el-Muhîti*¹²³, *Mergînârî'nin* (593/1197) *el-Hidâye'si*¹²⁴, *Kâdı Han'ın* (v.593/1197) *el-Haniyye'si*¹²⁵ ve *Necmüddîn Muhtar'ın* (v.658/1259) *el-Kırye*¹²⁶ adlı eserleridir. *Serahsî'nin el-Mebsût'undan* da istifade ettiğini yukarıda kaydetmiştik.

İbn Melek, aynı zamanda büyük bir nahivci olan *ez-Zemahşeri* (v.538/1144) gibi müfessirlerin görüşlerini de nakletmiştir¹²⁷. Kelime ve cümlelerin tahlillerini yaparken, *es-Sihâh* sahibi *el-Cevheri* (v.393/1003), *Sibeveyh* (v.180/796) ve *ez-Zeccâc* (v.311/923) gibi büyük nahiv ve lûgat âlimlerinede atıflarda bulunuyor¹²⁸. Zaman zaman *el-Bakillânî* (v.403/1013) gibi kelimcilerden da nakiller yapmıştır¹²⁹.

B- ŞERHTE TAKİB ETTİĞİ METOD

Müellifimizin şerhi, Menâr'ın en meşhur şerhlerinden birisidir. Şerhinin kaynaklarını verirken de temas ettiğimiz gibi, İbn Melek şerhinde en eski hanefi usüllerini esas almış, ihtilafları ortaya koymuş, neticede kendisinin tercih ettiği görüşü de belirtmiştir. Meselâ *Haberî Mütexatiri* izah ederken, Pezdevî'nin haberi verenlerin müslüman ve adil olma şartını koyduğunu; fakat bunun şart olmadığını belirtir ve şöyle bir misal verir: "*Kostantiniyye halkı, krallarının öldüğünü haber verseler, onlar kafir olmakla birlikte bu haberle ilim meydana gelir*"¹³⁰.

Devamı Var

121 Şerhu'l-Menâr, s.219.

122 a.g.e., s.42,85,75,215,234.

123 a.g.e., s.115,127.

124 a.g.e., s.63,75,116,133.

125 a.g.e., s.75,115,157.

126 a.g.e., s.165.

127 a.g.e., s. 3,17,82,124,148,156.

128 a.g.e., s.5,135,239,260.

129 a.g.e., s.255,259,268.

130 a.g.e., s.206.